

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Затверджую:
Завідувач кафедри СіГД,
полковник служби ЦЗ
Олена РЯБІНІНА

17 червня 2019 року.

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ

ТЕМА № 12: «СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ЗАХИСТ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ».

План.

- 11.1. Соціально-гуманітарні проблеми сім'ї.
- 11.2. Соціально-гуманітарний захист сім'ї.
- 11.3. Показники матеріальної забезпеченості населення.
- 11.4. Соціально-гуманітарний захист малозабезпечених верств населення.

Час проведення: 2 учбові години.

Харків 2019

Література.

1. Григор'єв С.И., Гусякова Л.Г. Соціологія для соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вузів і практичних працівників. 2-е изд., доп., перераб. - М: Видавничий Будинок МАГІСТР-ПРЕСС, 2002. - 164 с.
2. Пантелєєва Т. С., Червякова Г. А. Економічні основи соціальної роботи: Учеб. посібник для студ. высш. учеб. закладів. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. - 160 с.
3. Практика соціальної роботи / Під ред. К. Ханвея, Т. Филпота. - Київ, 1996.
4. Смирнов В.М. Соціально-гуманітарна робота. - М., 2001.
5. Соціально-гуманітарна робота в Україні: теорія й практика. - Науково-Методичний журнал. - 2002. - № 1.
6. Теорія й методика соціальної роботи / Під ред. И.Г. Зайнышева. - М., 1994.

Основні поняття: соціально-гуманітарний захист, матеріальна забезпеченість, родина, індексація.

11.1 Соціально-гуманітарні проблеми сім'ї.

Родина за всіх часів постійно перебувала в центрі уваги суспільної думки, прогресивних політичних діячів і вчених, починаючи від древніх філософів і завершуючи сучасними реформаторами. І це не дивно. Родина являє собою один з основних інститутів суспільства. Родина, за визначенням А.Г. Харчева, – це мала соціальна група суспільства, заснована на подружньому союзі, родинних зв'язках, усиновленні (удочерінні), на спільному веденні спільного господарства й взаємній моральній відповідальності.

Як мала соціальна група сім'я: реалізує природні потреби своїх членів; створює умови для безпосередніх контактів; не має жорстко структурованої системи взаємин по вертикалі; соціалізує, своїх суб'єктів почуттям споріднення, любові, прихильності й відповідальності один за одного, накопиченим

соціального досвіду.

Соціологічні дослідження репродуктивного поведіння родин в останні 30 років визначили сумну закономірність: більше заможні класи суспільства мають набагато меншу потребу мати дітей, чим менш заможні. Поряд із традиційними функціями, пов'язаними з народженням і вихованням дитини, з рішенням повсякденних проблем, родина покликана бути надійним психологічним «укриттям», що допомагає людині виживати у важких, швидко мінливих умовах сучасного життя.

Родина виступає як соціально-гуманітарний інститут в останній інстанції, забезпечуючи своїм членам економічну, соціальну й фізичну безпеку; турботу про малолітніх, старих і хворих; умови для соціалізації дітей, молоді й, що важливіше всього, поєднуючи своїх членів почуттям любові, спільності й даючи можливість ділити з іншими труднощі й радості життя.

Для цілей державної сімейної політики типи родин виділяються за об'єктивним ризиком соціальної уразливості, потребах в матеріальній підтримці держави, особливих пільгах і послугах: неповні родини, родини військовослужбовців з дітьми, родини, у яких один з батьків ухиляється від сплати аліментів, родини з дітьми з інвалідністю, родини з батьками з інвалідністю, родини, що взяли дітей під опіку, багатодітні родини, родини з малолітніми дітьми, студентські родини з дітьми, родини біженців і вимушених переселенців, родини безробітних, що мають неповнолітніх дітей, девіантні родини.

У сучасних умовах за межею бідності виявилися не тільки соціально уразливі родини, але й родини, що вважалися колись благополучними. Таким чином, найбільш гострі соціально-гуманітарні проблеми родини виражаються сьогодні в різкому соціально-економічному розшаруванні суспільства; у постійному дефіциті державного бюджету й неможливості соціальної й географічної мобільності; у погіршенні стану здоров'я населення, у тому числі й родини; у фундаментальних змінах традиційних ролей членів родини, особливо жінок; у рості кількості неповних родин; у підвищенні коефіцієнта

утриманства; у насильстві в родині, соціальному сирітстві й багато в чому іншому.

Соціально-гуманітарна робота орієнтована не тільки на рішення даних проблем родини, але й на її зміцнення й розвиток, відновлення внутрішнього потенціалу для виконання численних суспільно значимих функцій родини, стабілізацію демографічного й соціально-економічного положення в Україні.

11.2. Соціально-гуманітарний захист сім'ї.

Визначальне значення в забезпеченні життєдіяльності родин має державна економічна й соціально-гуманітарна політика, від якої залежать зайнятість населення в сферах суспільної праці, добробут і доходи родин.

До теперішнього часу склалися 4 основні форми державної допомоги родинам, що мають дітей:

1. Грошові виплати родині на дітей і у зв'язку з народженням, утриманням і вихованням дітей (допомоги й пенсії).
2. Трудові, податкові, житлові, кредитні, медичні й інші пільги родинам з дітьми, батькам і дітям.
3. Безкоштовні видачі родині й дітям (дитяче харчування, ліки, одяг і взуття, харчування вагітним жінкам і інше).
4. Соціальне обслуговування родин (надання конкретної психологічної, юридичної, педагогічної допомоги, консультування тощо).

В Україні усе більше людей потребують допомоги держави. Старіння населення також збільшує число одержувачів пенсій. Важкими демографічними й соціальними наслідками загрожують збільшення числа неповних родин, розширення масштабів соціального сирітства, злочинності, алкоголізму, наркоманії, проституції. У зв'язку із цим основними завданнями соціального і гуманітарного захисту є:

1. Реалізація встановлених законом соціально-гуманітарних прав і мінімальних соціально-гуманітарних гарантій громадянам насамперед в області

пенсійного забезпечення, соціального і гуманітарного обслуговування, матеріальної підтримки родин з дітьми тощо.

2. Адаптація системи соціального і гуманітарного захисту до соціально-економічних умов, що змінюються, включаючи розвиток мережі установ соціального обслуговування, розширення переліку надаваних населенню соціально-гуманітарних послуг, підтримку недержавних форм соціальної і гуманітарної допомоги, підготовку кадрів соціально-гуманітарних працівників.

3. Удосконалювання організації соціального і гуманітарного захисту на основі формування соціально-гуманітарних технологій, диференційованого підходу до різних категорій населення й типам родин, адресної соціальної і гуманітарної допомоги.

4. Широке використання активних форм соціальної і гуманітарної підтримки населення (психологічна реабілітація, адаптація, сприяння самореалізації й самозабезпеченню, професійній орієнтації й т.д.).

Основними принципами соціально-гуманітарної роботи з родиною є: пріоритет прав і інтересів дитини, всебічний розвиток і повага його людського достоїнства; повага прав батьків, об'єктивна й компетентна оцінка ситуації в родині з боку соціально-гуманітарних служб; дотримання конфіденційності з боку соціально-гуманітарних працівників при роботі з родиною за умови відсутності ризику насильства над дітьми; обґрунтоване використання влади й контролю; облік несприятливих факторів у родині, підхід з позиції ризику й т.д.

Для рішення конкретних завдань соціального і гуманітарного захисту родини ширше став застосовуватися програмно-цільовий метод. Разом з тим життя показало, що необхідно як найшвидше внести в дію нові державні стандарти соціального обслуговування родини й дітей, тому що багато програм не виконуються.

У цей час склалося й діє кілька моделей соціального і гуманітарного обслуговування родини: державні соціально-гуманітарні служби; змішані служби; комерційні служби, що працюють самостійно або при благодійних фондах, релігійних і громадських організаціях.

Перелік державних послуг містить у собі: а) соціально-побутові послуги, матеріальна й натуральна допомога, б) соціально-правові послуги, в) соціально-реабілітаційні послуги, г) психологічні, д) педагогічні послуги, е) соціально-медичні послуги.

Служба родини – один, з механізмів регулювання шлюбно-сімейних відносин у рамках соціально-гуманітарної роботи з родиною, основна мета якого забезпечити оптимальне виконання родиною її різноманітних функцій, насамперед терапевтичної, виховної, репродуктивної, сприяти вдосконалюванню внутрішньосімейних відносин, гармонічному розвитку особистості подружжя і їхніх дітей, стабілізації шлюбу, а також сприяти самотнім у створенні родини. Організаційно служба родини являє собою мережу установ консультаційного типу.

Основне завдання працівників служби – допомогти члену родини (незалежно від віку й соціального стану) усвідомити проблему, що заважає його нормальній життєдіяльності, за допомогою використання методів соціально-психологічного, соціально-педагогічного, соціально-економічного й іншого методів соціальної роботи.

11.3 Показники матеріальної забезпеченості населення.

Забезпеченість людини, груп і верств населення нерозривно пов'язана з їхніми потребами. Потреби – це нестаток у чому-небудь необхідному для підтримки життєдіяльності організму, людської особистості. Фактори, що обумовлюють задоволення потреб різноманітні, наприклад:

- чисельність і статево віковий склад населення країни, суспільно-політичний і економічний лад суспільства, його соціально-гуманітарна структура;
- кліматичні, географічні, національно-історичні умови життя населення;
- величина й розподіл національного прибутку, грошові прибутки населення, розподіл їх між різними групами й верствами населення, ціни на товари й послуги й ін. Всі ці групи факторів тісно взаємодіють між собою.

Однак їхній вплив неоднаковий на різних етапах розвитку людського суспільства.

У сучасних умовах України на перший план висуваються фактори першої й третьої групи. У цей час обсяг промислового виробництва за п'ять років знизився в 2 рази, при цьому виробництво в найбільш наукомістких галузях упало в 5–6 разів. Інвестиції у виробництво скоротилися більш ніж в 4 рази.

Триває різке падіння доходів держбюджету. Одна з головних причин цього – посилення неплатежів в економіці країни. Уряд як і раніше проводить украй непослідовну податкову політику, з одного боку, намагаючись підсилити загальний податковий тягар, з іншого боку – надаючи величезні податкові привілеї й пільги окремим підприємствам і, масові відстрочки по сплаті платежів у бюджет. Проблемою для працюючих (особливо в державному секторі) є систематична невивплата заробітної плати досить тривалі строки. У підсумку різко знизився рівень життя населення.

Крім зазначених вище причин на рівні життя негативно позначилася «шокова терапія» як метод проведення реформ. Сюди варто віднести повне знецінювання банківських вкладів більшої частини населення країни. На рівні життя населення позначається масове безробіття. Рівень життя характеризує міру й ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб переважно в їхньому кількісному вимірі (грошових і натуральних одиницях).

Важливий показник рівня життя – мінімальний споживчий бюджет родини. Він виражає мінімальні потреби людини (родини) у продовольчих і непродовольчих товарах і послугах. Мінімальний споживчий бюджет є своєрідною точкою відліку бідності. Бідні, або незаможні, – це люди, чий місячний дохід на одного члена родини менше мінімального споживчого кошика або дорівнює мінімальній заробітній платі. На жаль, у цей час в Україні системна криза визначає необхідність користуватися в рішенні завдань соціального і гуманітарного захисту населення показником мінімальної заробітної плати, а не показником прожиткового мінімуму.

Рівень бідності в суспільстві використовується для встановлення розміру мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій, кошторису витрат на утримання громадян у будинках для людей похилого віку, людей з інвалідністю, дітей у дитячих будинках і будинках дитини, хворих у лікарнях, засуджених у виправних трудових установах. Оскільки прожитковий мінімум у нашій країні нині один з найнижчих у світі, та й зазначені витрати на потреби малозабезпечених груп і верств населення вкрай низькі в порівнянні з аналогічними витратами в розвинених країнах.

9.4 Соціально-гуманітарний захист малозабезпечених верств населення.

Вже ні для кого не секрет, що наше суспільство вкрай диференційовано за рівнем матеріального становища різних шарів і груп. Поляризація досягла небаченого розмаху. Розрив у доходах найбільше й найменш забезпеченого населення за останні кілька років збільшився з 4 до 15 разів. Мільйони людей мають доходи нижче середнього рівня. Серед незаможних насамперед частково або повністю непрацездатні, багато хто з яких не мають близьких родичів; пенсіонери, особи з інвалідністю, багатодітні родини, неблагополучні родини, самотні люди похилого віку. Таке положення, природно, викликає занепокоєння мільйонів людей, що якимось чином намагається враховувати політична влада.

Регулювання рівня життя населення є одним з основних напрямків діяльності будь-якого політичного режиму. Правда, треба відразу підкреслити, що це регулювання здійснюється різними шляхами, з різною віддачею й неоднаковими наслідками. Як правило, головну роль тут грають два фактори: стан економіки країни й зміст соціальної і гуманітарної політики. Якщо раніше регулювання рівня життя населення здійснювалося централізовано, то зараз дану проблему вирішують новими методами. Головними з них є індексація й компенсація.

Індексація покликана частково або повністю відшкодувати зрослої вартість життя. Індексація здійснюється шляхом корегування прибутків у міру

росту рівня цін. Як правило, індексуються всі види грошових доходів громадян (заробітна плата, пенсії, допомоги, стипендії, інші види соціально-гуманітарних виплат, за винятком одноразових). Індксації не підлягають доходи від власності (акцій, паїв, нерухомості).

Іншим методом регулювання рівня життя людей є компенсація. Вона означає відшкодування витрат населення органами влади внаслідок наступаючого або очікуваного підвищення цін, міжнаціональних конфліктів, катастроф (землетрусу, повені й т.д.). На відміну від індексації компенсація не передбачає постійної, систематичної підтримки людей. Виконавчі органи роблять такого роду соціальну допомогу, виходячи з наявності фінансових засобів.

У числі заходів, здійснюваних державою у сфері соціального і гуманітарного захисту малозабезпечених громадян, найважливішими є наступні: пільгове оподаткування; надання безкоштовних або пільгових послуг (в охороні здоров'я; транспорті, у комунальному обслуговуванні й т.д.); допомоги на дітей, безробіттю й ін. Особливе значення в рішенні проблеми матеріального забезпечення соціально уразливих груп населення здобувають специфічні заходи. До них, зокрема, можна віднести: проведення благодійних акцій; розвиток добровільного страхування; продаж у кредит предметів тривалого користування для малозабезпечених верств населення, безкоштовне (або пільгове) наділення їх земельними ділянками, адресна допомога незаможним групам і родинам, об'єднання фінансової й натуральної допомоги й т.д. Природно, всі ці міри важливі завжди, але особливо в періоди кризового стану суспільства. А тому вони повинні бути використані в нашій країні.

Оскільки нині держава не в змозі організувати всіляку підтримку всім нужденним групам населення, розвиток вітчизняної добродійності (що має глибоке історичне коріння) у соціальній підтримці незаможних здобуває найважливіше значення.

Запитання для самоконтролю

1. Які характерні особливості сучасної української родини?
2. Які бувають показники матеріальної забезпеченості населення?
3. Що таке соціально-гуманітарний захист малозабезпечених верств населення?